

Олександр ПЕТРИШИН

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
суддя Конституційного Суду України

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Передусім слід наголосити на тому, що сьогодні Конституція України є документом установчої сили, що організовує певним чином політичне управління в державі, у цьому сенсі засновує державу, її інститути та їх взаємодію із громадянами. Показовим є те, що у низці рішень Конституційного Суду України окремо наголошено на такому установчому для держави значенні конституційних норм.

Звідси маємо висновок, що основною функцією конституції є установча, що не нівелює значущості Конституції України як основоположного нормативно-правового акта для всієї системи законодавства України. Саме тому конституційні суди уповноважені вирішувати питання про відповідність законів та інших важливих правових актів конституційним нормам. Термін «Основний Закон», який застосовують для найменування Конституції ФРН, є синонімічним і трактується, по суті, як Основний Закон держави, а не лише як основоположний нормативно-правовий акт.

Питання про установчий характер конституції є актуальним внаслідок того, що досить тривалий час конституцію суспільство, політики та юридична спільнота зазвичай сприймали як декларацію, програмний документ і загальний, здебільшого абстрактний орієнтир для системи законодавства. Відтак вимог до конституційних норм як до діючого права взагалі не було. Здебільшого конституційні норми формували в такий спосіб, щоб їх було неможливо і не потрібно практично застосовувати.

Усе це обумовлює питання про конституційну ідентичність, яке починають наразі активно обговорювати в контексті формування конституційної доктрини. З одного боку, конституція покликана відображати найбільш вагомі, екзистенціальні, і в такому розумінні усталені риси існування та розвитку тієї чи тієї політичної нації. З другого боку, потрібно бути сьогодні обережними у визначенні таких рис конституційної ідентичності з двох причин: по-перше, наврод чи на сьогодні можна стверджувати про остаточний конституційний

дизайн української держави – нації (наприклад, конституційна історія Франції охоплювала багато моделей республіка та імперій); по-друге, напередодні набуття Україною повноправного членства в ЄС неодмінно постане питання про пошук оптимального співвідношення європейських стандартів і національних цінностей (досвід Польщі свідчить про непростий шлях вирішення цієї проблеми).

Доцільніше розглядати питання про конституціоналізацію всієї правової системи України, тобто забезпечення функціонування і законодавства, і судової системи на основі Конституції України.

Через це виникає питання про необхідний набір найбільш значущих для суспільства та держави проблем, які має вирішувати конституція. Доречним у цьому контексті може бути класичний підхід за посередництвом обов'язкового переліку конституційних законів. Звернемося до досвіду тих країн, у яких немає конституції як єдиного нормативного акта. Наприклад, у Швеції їх налічується всього чотири: про спадкоємність трону, про форму правління, про свободу друку, про інформацію. Мабуть, це і є основні питання, які має вирішувати конституція як установчий акт, що засновує державу. Водночас слід враховувати тенденцію останніх років щодо розширення сфери державного управління суспільними справами, а тому й урядового впливу.

У Конституції України 1996 р., за прикладом конституцій країн ЄС, міститься норма щодо прямої дії конституційних норм, яка передбачає, що вони безпосередньо регулюють відносини держави і людини, особливо коли йдеться про реалізацію конституційних норм.

Крім того, набуває значущості й та обставина, що конституцію можна безпосередньо застосовувати у відносинах між приватними особами (горизонтальне конституційне право). З іншого боку, конституцію сьогодні не можна розуміти лише як сукупність конкретних норм – правил, адже навіть у країнах писаної конституції вона може складатися із декількох «конституцій» та преамбул до конституцій (Франція). У будь-якому випадку конституція прямо або імпліцитно охоплює цінності або загальні принципи права (залежно від термінології).

Звідси питання про особливу важливість захисту конституцій і про необхідність та призначення конституційного контролю в демократичній державі, про конституційні суди, основною функцією яких є якраз захист конституції, які сьогодні обґрунтовано вважаються невід'ємним складником форми державного правління. Підкреслимо, конституційні суди передусім діють як інституція, що покликана захищати не лише конкретні конституційні норми, а й конституційні цінності: суверенітет, територіальну цілісність, демократію, права людини, верховенство права.